

Tutkimus pään sairauksista

Luonnon yksinkertaisuus ja vaatimattomuus suovat ja opettavat ihmiselle vain toisarvoisia käsitteitä ja kömpelöä suorutta; porvarisyhteiskunnan keinotekoinen rajoitteisuus ja runsaus kehittävät nokkelia seuramiehiä ja viisastelijoita, mutta myös narreja ja huijareita, ja luovat viisauden tai kunnollisuuden lumevaikutelman, jonka suojoissa tulee mainiosti toimeen ilman ymmärrystä ja kunniallisuutta, kunhan vain on kudottu riittävän tiheä ja kaunis huntu pään ja sydämen salattujen vikojen peitoksi.

Samalla, taidon kehittyessä, ymmärryksestä ja hyveestä tehdään lopulta yleisiä tunnussanoja, tosin into puhua niistä saa oppineet ja kunnollisetkin ihmiset kuvittelemaan, että heillä itsellään on nämä ominaisuudet. Näiden ylistettyjen hyveiden osakseen saama yleinen huomio tuo kuitenkin esiin sen merkittävän eron, että kuka tahansa on mustasukkaisemmin kiintynyt järjen etevämyyteen kuin tahdon hyviin taipumuksiin, ja että kukaan ei epäile hetkeäkään tunnustautua pikemminkin kelmiksi kuin tyhmäksi. Ajatus on omalla tavallaan varsin oikea, sillä mikäli kaikki on taidokkuudesta kiinni, ei voida välttyä jonkinasteiselta viekastelulta, vaan oikeamielisyydestä on näissä olosuhteissa yksinomaan haittaa.

Elän viisaiden ja säädyllisten kansalaisten keskuudessa – toisin sanoen niiden, jotka tajuavat näyttää sellaisilta – ja imartelen itseäni ajattelemalla heidän olevan tarpeeksi hyväuskoisia luullakseen minun arvostavan tätä ulkokultaisuutta siinä määrin, että, mikäli hallussani olisi varmin mahdollinen konsti pään ja sydämen sairauksien kitkemiseksi juuria myöten, epäröisin edes hetken vertaa tarjota moista antiikkista rojua julkiseen levitykseen, kun kerran mainiosti tiedän, että ymmärryksen ja sydämen muotihoido on jo toivotusti kehitteillä, ja että loogikoiksi itseään kutsuvat ymmärryksen lääkärit tyydyttävät mitä parhaiten yleisön tarpeet tehtyään sen tärkeän huomion, että ihmispää on rumpu, joka pärisee vain siksi, että on tyhjä.

Niinpä katson parhaaksi toimia kuten lääkärit, jotka uskovat olleensa kovinkin suureksi hyödyksi potilaalleen nimettyään tämän sairauden, ja esitän pienen nimiopin hengen puutteellisuuksista aina *beikkomielisen* lamaantuneisuudesta *raivotautisen* hurmostilaan asti. Jotta voisin hahmottaa näiden luotaantyöntävien sairauksien taustoja asteittain, pidän kuitenkin tarpeellisena valaista niiden lievempiä muotoja *typeryydestä narrimaisuuteen*, koska porvarisyhteiskunnassa viimeksi mainitut hyväksytään alttiimmin kuin ensiksi mainitut. Nämä lievemmat asteet johtavat kuitenkin myös vakavampiin muotoihin.

Hidasälyiseltä puuttuu nokkeluutta, *tyhmältä* ymmärrystä. Asioiden näppärä käsittäminen, muistaminen

ja niille sopivan ilmaisun vaivaton löytäminen riippuvat selvästikin nokkeluudesta. Siksi se, joka ei ole tyhmä, voi hyvin olla hidäsälyinen: jokin asia ei uppoa hänen päähänsä helpolla, mutta hän saattaa ajan myötä oivaltaa sen kypsemmän arvostelukyvyyn valossa. Hänen vaikeutensa ilmaista asioita ei todista hänen ymmärrystään vähäiseksi, vaan ainoastaan, ettei hänen nokkeluutensa riitä pukemaan hänen ajatuksiaan moninaiisiin asuihin, joista kuitenkin vain jotkut ovat hänelle itselleen luontevia. Kuuluista jesuiitta Clavius potkittiin ulos kouluista (sillä sääntökunnan ymmärtävyyskokeiden mukaan pojasta ei ole mitään hyötyä, ellei hän osaa laatia runoutta eikä kirjoittaa harjoitustekstejä aforismeista¹). Sattumalta hän kuitenkin päätyi matematiikan pariin ja asetelma kääntyi päälälleen: hänen aiemmat opettajansa olivat nyt tyhmiä hänen rinnallaan.

Esimerkiksi maamiehen, taiteilijan, merenkulkijan tai muun heidän kaltaistensa tarvitsema käytännöllinen kyky arvostella asioita eroaa suuresti siitä, mitä vaaditaan ihmisten keskinäisen toiminnan hallitsemiseen. Viimeksi mainittu on pikemminkin viekkautta kuin ymmärrystä, ja tämän korkeasti arvostetun kyvyn herttaista puutumista kutsutaan *yksinkertaisuudeksi*. Mikäli tämä aiheutuu arvostelukyvyyn heikkoudesta, ihmistä kutsutaan *surkimukseksi, pöllöpääksi* tai muuksi vastaavaksi.

Koska porvarisyhteiskunnassa juonittelusta ja valheellisista tempuista on tullut tavanomaisia käytäntöjä ja ne ovat tehokkaasti kietoutuneet ihmisten toimintaan, ei ole ihme, että muutoin ymmärtäväinen ja kunnollinen ihminen, jolle kaikki tämä vehkeily on niin vastenmielistä, ettei hän tahdo olla tekemisissä sen kanssa tai ettei hänen rehellinen ja hyvää tahtova sydämensä suo hänen käsittää ihmisluontoa niin alhaiseksi, joutuu huijareiden juonien uhriksi ja naurunaiheeksi. Vielä näivettymätön hyvä ihminen leimataan suoraa päätä typeryydeksi tai kenties myös H-ksi. Kelmien kielellä nimittäin ymmärtäväinen ihminen on ainoastaan se, joka pitää kaikkia muita itsensä kaltaisina eli huijareina.

Ihmislunnon taipumukset, joita kutsutaan haluiksi niiden ollessa väkeviä, ovat tahdon liikkeelle-panevia voimia. Ymmärrys yltää vain arvioimaan kokonaisuudessaan kaikkien taipumusten täyttymistä ennalta lukkoon lyötyjen päämäärien kannalta ja etsimään keinon niiden täyttämiseksi. Jos halu on kuitenkin väkevä, ei ymmärryksestä ole juurikaan apua, sillä lumoutunut ihminen näkee vallan mainiosti mieltä taipumustansa vastustavat perusteet, muttei kykene toimimaan niiden mukaan.

Kun taipumus itsessään on hyvä ja ihminen on ymmärtäväinen, mutta hänen huomionsa kiinnittyy ainoastaan hyvän toiminnan ikäviin seurauksiin, tätä kahlitun

järjen tilaa kutsutaan *houkkamaisuudeksi*. Houkalla voi olla paljonkin ymmärrystä jopa niiden asioiden arvostelmissa, joissa hän itse toimii houkkamaisesti. Hänellä on nimittäin oltava melko lailla tolkkua ja hyväsydämysyyttä, jotta hänen likaiselle rypemiselleen voidaan antaa houkkuuden armelias nimi. Houkka voi joka tapauksessa olla mainio neuvonantaja toisille, vaikka hänen neuvonsa eivät tepsivät häneen itseensä. Hän menettää itsevarmuutensa vain kärsimyksessä tai vanhuudessa, mikä tosin usein saa houkkuuden vain vaihtamaan hänessä asemapaikkaa.

Kiihkeä intohimo tai suuri kunnianhimo ovat kautta aikojen tehneet ihmisistä houkkia. Eräs neito sai kauhistuttavan Alkideen pukeutumaan mekkoon, ja Ateenan velto kansa sai lapsellisilla ylistyksillään suuren Aleksanterin lähtemään maailman ääriin². On myös kevyempiä ja harvinaisempia taipumuksia, jotka kuitenkin todistavat riittävästi houkkuudesta: kehitysvimma, kuvainpaltovonta, kirjaviisuus. Rappeutunut ihminen on raastettu luontaisilta juuriltaan ja on kaiken kuljetettavissa ja kiinnitettävissä.

Arkalaisuus ei ole houkkuudelle vierasta. Se, joka ei ole houkka, on *viisas*. Tällaista viisasta saatetaan kuitenkin hakea turhan kaukaa; esimerkiksi siitä, että joku on vailla intohimoja ja hänellä on valtavasti järkeä. *Piittaamattoman* typeryys varjelee häntä narrimaisuudelta; yleisesti ottaen häntä pidetään viisaana. Myrskyyn joutuneella laivalla Pyrrhon näki kaikkien kiiruhtavan hädän vallassa, mutta sika söi tyynenä kaukalostaan³. Hän totesi: ”Tuolla tavoin on viisaan oltava levollinen.” Pyrrhonille piittaamattomuus on viisautta.

Mikäli vallitseva halu on itsessään riittävän vihattava ja tyhjänpäiväinen saadakseen tyydytyksensä siitä, mikä on suoranaisesti luonnon tarkoituksenmukaisuutta vastaan, henkistä vääristymää on kutsuttava *narrimaisuudeksi*. Houkka ymmärtää hyvin halunsa todellisen tarkoituksen, vaikka antaakin sille voiman ohjailla järkeä. Narri muuttuu samassa tilanteessa kuitenkin niin typeräksi, että kuvittelee omistavansa haluamansa, vaikka todellisuudessa riistääkin sen itseltään. Pyrrhon tiesi mainiosti, että uskaliaisuus ja voima ansaitsevat yleistä ihailua; hän toimi kunnianhimon mukaisesti aivan oikein olematta kuitenkaan enempää kuin se, minä Kyneas häntä piti, eli houkka⁴.

Toisaalta Nero tarjoutui yleisen pilkan kohteeksi esittämällä näyttämöllä kehoja runojaan runoilijapalkinnon toivossa, ja vieläpä päätti elonsa sanomalla: ”*Quantus artifex morior!*”⁵ Niinpä pidän tätä pelättyä ja naurunalaista Rooman valtiasta yksinomaan narrina. Katson siis, että kaikki narrimaisuus juontuu viime kädessä kahdesta halusta: ylimielisyydestä ja kitsaudesta. Molemmat taipumukset ovat vääriämielisiä ja siksi vihattavia, kumpikin on luonnonlaista tyhjänpäiväinen ja kummankin tarkoitus kumoaa itse itsensä.

Ylimielinen esittää katteettoman väitteen paremmuudestaan halveksimalla muita. Hän pitää kunnianaan muiden paheksuntaa, sillä hänelle on selvää, että toisten ylenkatse kohottaa hänen oman turhamaisuutensa pa-

heksujen yläpuolelle. *Kitsaalla* sen sijaan on omasta mielestään paljon tarpeellista, mutta hän ei voi luopua vähäisimmästäkään asiasta. Näin hän tosiasiaa luopuu kaikesta, koska kahlitsee kaikkensa hedelmättömyyteen. Kitsauden sekoittuminen ylimielisyyteen tuottaa yhtäältä *yksinkertaisia*, toisaalta *omahyväisiä narreja* sen mukaan, onko tyhjän pään täyttänyt epäkypä huikentelevaisuus vai jähmeä typeryys. Itaruus on antanut aihetta monille hupaisille anekdooteille, joita olisi tuskin voitu keksimällä laatia kummallisemmiksi kuin mitä ne todellisuudessa ovat.

Houkka ei ole viisas, narri ei ole tolkullinen. Houkka saa osakseen maltillista ja leikkimielistä pilkkaa, mutta narri ansaitsee satyyrien terävimmän sivalluksen – vaikkakaan ei edes tunne sitä. Ei ole täysin mahdotonta, että typerys tulisi joskus tolkkuihinsa, mutta narrin tekeminen järkevaksi on maurin pesemistä valkoiseksi. Tämä johtuu siitä, että typeryksissä vallitsee vielä tosi ja luonnollinen taipumus, joka kuitenkin ohjailee järkeä, mutta narria ohjailee tyhjänpäiväinen aivokummitus, joka muuttaa lähtökohdat toisiksi.

Jätän toisten ratkaistavaksi, onko syytä olla vakavasti huolissaan Holbergin omalaatuisesta ennustuksesta, että narrien lukumäärän jatkuva kasvu on epäilyttävää ja antaa aihetta pelätä, että he kenties saavat päähänsä perustaa viidennen monarkian⁶. Jos kuitenkin oletetaan, että heillä olisi tämänsuuntaisia suunnitelmia, heillä olisi tuskin syytä intoilla. Kukin heistä voisi hyvinkin sanoa toiselle saman kuin mitä kaupungin läpi narrinasussaan ratsastava maineikas hovinarri huusi häntä seuranneille opiskelijoille: ”Hyvät herrat, olkaa ahkeria, opetelkaa jotain, sillä jos meitä on liikaa, ei leipää riitä kaikille.”

Siirryn nyt ylenkatsotuista ja pilkatuista pään vai-voista niihin, joihin suhtaudutaan myötätuntoisesti; niistä, jotka eivät hievauta vapaata kansalaisyhteiskuntaa, siirryn niihin, joiden vuoksi yhteiskunta ryhtyy varotoimiin ja joita koskien se tekee säädöksiä. Jaan nämä sairaudet kahteen luokkaan: kyvyttömyyteen ja häiriintyneisyyteen. Ensiksi mainittua kutsutaan yleensä *heikkomielisyydeksi*, jälkimmäistä *vainoharhaisuudeksi*. Heikkomieliseltä puuttuu kyky ajatella, järki ja yleensä jopa aistinen tuntu. Tämä vaiva on useimmiten parantumaton. Onhan jo vaikeaa parantaa häiriintyneiden aivojen epäjärjestyttä, joten on miltei mahdotonta herättää kuollutta elintä henkiin. Tuntemme hyvin heikkomielisyyden ilmenemismuodot, joissa ihmisraukka ei koskaan yllä lapsen tasoa korkeammalle, joten niihin ei tarvitse paneutua tämän enempää.

Häiriintyneen pään vaivat voidaan jakaa yhtä moneen lajiin kuin sielun kyvyt, joita ne rasittavat. Luulen voivani järjestää ne seuraavaan kolmeen luokkaan: ensinnäkin kokemukäsitteitten vääristymiseen, *järkkyneisyyteen*; toiseksi lähinnä tällaisen kokemuksen aiheuttamaan arvostelukyvyn epäjärjestykseen, *mielipuolisuuteen*; ja kolmanneksi kaikesta yleisestä arvostelukyvystä sortuneeseen järkeen, *hulluuteen*. Nähdäkseni kaikki muut aivojen sairauden ilmentymät voidaan ymmärtää joko näiden tapausten eri asteina tai sairauksien onnettomina yhdis-

telminä, tai lopulta niiden kykytymisenä vahvoihin intohimoihin, ja siten järjestää sairaudet edellä mainituihin luokkiin.

Järkkyneisyyden ilmentymät jäsenmän seuraavasti. Jokaisen ihmisen mieli terveimmilläänkin hahmottelee utterasti kaikenlaisia kuvia asioista, jotka eivät ole läsnä, tai tuottaa epätäydellisiä esityksiä käsillä olevista asioista jonkinlaisessa mielikuvitteellisessä prosessissa, joka kirjoittautuu luovan runouskyvyn myötä kokemukseen. Ei kuitenkaan ole syytä uskoa, että henkemme valvetilassa toimisi toisten lakien mukaan kuin unessa. On ennemminkin ajateltava, että tässä tapauksessa vain eloisat aistiset mielikuvitelmat hämärtävät hienovaraisemmat mielikuvat ja estävät niiden tunnistamisen, kuin että ne olisivat täysin valloillaan unessa, jolloin sielu olisi sulkeutunut kaikilta ulkoisilta vaikutteilta.

Ei siis ole ihme, että nukkuessa uni tuntuu todellisten asioiden todelta kokemukselta. Koska ne siis ovat sillä hetkellä vahvimpia sielullisia vaikutelmia, ne ovat tuossa tilassa samaa kuin aistikokemukset hereillä. Nyt voidaan väittää, että jotkut mielikuvitelmat ovat syystä tai toisesta vahingoittaneet jotain aivojen osaa niin, että vaikuttavat tulleen yhtä syvästi todelliseksi ja oikeiksi kuin aistihavainnoissa. Tällöin myös hyvän, terveen ymmärryksen olisi pidettävä näitä aivokummituksia todellisina kokemuksina valvetilassakin. Olisi nimittäin turhaa yrittää järkiperustein kumota havaintoa tai väkevyydessään sitä vastaavaa mieltettä, sillä aistit vakuuttavat todellisuudesta perustavammin kuin järjen lopputulemat; ainakaan tämän mielikuvitelman lumoissa oleva ei voi koskaan järkeillä itseään epäilemään oletettua havaintoaan.

Käy myös ilmi, että muissa tapauksissa varsin järkeviksi osoittautuneet ihmiset väittävät kuitenkin kivenkovaan nähneensä ties mitä haamuhahmoja ja irvinaamoja, ja että nämä ihmiset ovat riittävän säällisiä sovittaakseen nämä kokemuksensa moneen hienosyiseen järkipäiseen arvostelmaan. Jos ihminen ei valvetilassa osoita merkkejä vakavasta sairaudesta, vaikka kuvittelee selvästi kokevansa asioita, joita ei kuitenkaan ole, kutsun häiriintyneisyyden ominaislaatuja *mielipuolisuudeksi*.

Mielipuoli on siis hereilläkin unessa. Joku voi olla huomattavan taipuvainen tällaiseen häiriintyneisyyteen, mutta hänen tavanomaiset harhakuvansa ovat vain osaksi kuvitteellisia ja suurimmalta osaltaan todellisia havaintoja. Silloin häntä kutsutaan *kuvitelmissa eläjäksi*. Kun herättyämme makaamme rennossa ja lempeässä hajamielisyydessä, mielikuvituksemme saattaa luonnostella esimerkiksi sängynverhon epäsäännöllisistä kuvioista tai läheisen seinän läikistä toden kaltaisina ilmeneviä ihmishahmoja, mikä viihdyttää meitä miellyttävästi, mutta voimme myös kumota tuon harhavaikutelman heti halutessamme. Niinpä olemme vain osittain unimaailmassa ja kykenemme hallitsemaan mielikuvitelmiämme.

Jos sama kuitenkin tapahtuu korkeamman asteisena, niin ettei hereillä olevan huomiokyky riitä tunnistamaan harhakuvaa pettävän mielikuvituksen tuotteeksi, tämä häiriö viittaa kuvitelmissa elämiseen. Tällainen aistimusten itsepetos on kuitenkin varsin mitätöntä, ja niin

kauan kuin se pysyy mittasuhteessa, se säästyy kuvitelmissa elämisen nimitykseltä. Tosin mikäli tähän heikkouteen liittyy halua, siitä voi tulla varsinaista kuvitelmissa elämistä. Muutoinkin tavanomaisissa harhakuvisaan ihmiset näkevät todellisten asioiden sijasta sen, mitä heidän taipumuksensa heille maalailevat: keräilijä näkee florentiinitimantissa kaupunkeja, hartaudentarjoittaja marmorin kuvioissa kärsimys historian, joku nainen näkee kaukoputkella kuussa kahden rakastavaisen hahmot, mutta hänen pappinsa kaksi kirkontornia⁷. Pelko tekee revontulten säteistä keihäitä ja miekkoja ja hämärän aikaan tienviitasta jättiläishaamun.

Kuvitteleva mielenlaatu on alhaisimmillaan *luulosairaudessa*. Tämän sairauden tuottamat mielikuvitelmat eivät niinkään petä ulkoisia aisteja, vaan muodostavat luulosairaalle harhaisen käsityksen hänen omasta henkisestä tai ruumiillisesta tilastaan. Suurimmalta osin tämä käsitys on perusteeton päähänpisto. Luulosairas kärsii myös siitä, että vaikka hänen harhansa kiinnittyisi erityisesti johonkin osaan, hänen hermokudoksensa käy epävakaisena läpi hänen kaikkia jäseniään. Sairaus todennäköisesti kuitenkin ympäröi sielun istuimen melankolisella sumulla, niin että potilas tuntee itsessään miltei jokaisen sairauden, josta kuulee.

Luulosairas ei puhu mistään sen mielummin kuin huonovointisuudestaan, hän lukee mielellään lääketieteellisiä kirjoja ja löytää kaikkialta omat oireensa, mutta seurassa hän käy huomaamattaan hyväntuuliseksi, nauraa paljon, syö hyvin ja kaiken kaikkiaan hänellä on terveen ihmisen tunnusmerkit. Kun hänen sisäinen kuvitelmansa sitten pääsee valloilleen, hänen mielikuvansa käyvät niin voimakkaiksi ja pitkäkestoisiksi, että se on hänelle raskasta. Hänellä on mielessään jokin naurettava hahmo (vaikkei hän itse tunnista niiden olevan vain harhaisia kuvitelmia) ja tämä ajatus saa hänet nauramaan sopimattomalla tavalla toisten seurassa hänen kertomatta naurunsa syytä, tai kaikenlaiset synkät mielteet nostavat hänessä pintaan halun tehdä jotain paha, minkä toteutumisesta hän itse on kuitenkin huolissaan ja mikä ei koskaan myöskään tapahdu; näissä suhteissa hänen tilallaan on paljon yhteistä mielipuolisuuden kanssa, mutta hänen hädällään ei kuitenkaan ole todellisuus pohjaa.

Luulosairauden haitta ei ole juurtunut syvään: se katoaa yleensä joko itsestään tai erilaisilla lääkkeillä. Sama mielle vaikuttaa ihmisten havaintoihin varsin eriaistisesti heidän erilaisten mielentilojensa mukaan. Niinpä on kuvitelmissa elämisen laji, johon ihminen luokitellaan vain sen perusteella, että jotkut häntä koskettavat asiat vaikuttavat hänen tunteeseensa siinä määrin, että terveen ymmärryksen mitan mukaan tunnevaikutus arvioidaan kohtuuttomaksi. *Melankolinen* elää kuvitelmissa elämän onnettomuudesta. *Rakkauteen* kuuluu monia kuvitteellisia taipumuksia, ja muinaisissa valtioissa taideteoksen olemuksena oli luoda kansalaisille kuvitteellinen havainto yleisestä hyvinvoinnista.

Jota moraalinen käsitys periaatteena liikuttaa enemmän kuin muut voivat kuvitellakaan usein tyhjän-

Pään sairauksien sanasto

Alberne Narr = yksinkertainen narri
Aberwitzig = tolkuton
Aufgeblasene Narr = omahyväinen narri
Blendwerk = harhakuva
Blödsinnigkeit = heikkomielisyys
Chimäre = mielikuvitelma
Dummkopf = tyhmä
Dummköpfigkeit = typeryys
Einfalt = yksinkertaisuus
Einfaltspinsel = pöllöpää
Enthusiasmus = intomielisyys
Fanatiker = kiihkoilija
Gescheut = arkalainen
Geiz = kitsaus
Gelehrte Schreier = oppinut raivopää
Gestörte erinnerungsvermögen = dementia
Gestörte Gemüt = mielenhäiriö
Hochmütig = pöyhkeä
Hypochondrie = luulosairaus
Lähmung = lamaantuneisuus
Narrheit = narrimaisuus
Ohnmacht = kyvyttömyys
Phantast = kuvitelmissa eläjä
Raserei = vimmaisuus
Schwärmer = hurmahenki
Stumpfe Kopf = hidasylyinen
Tobsucht = raivohulluus
Tollheit = raivotautisuus
Torheit = houkkamaisuus
Tropf = surkimus
Trübsinnig = raskasmielinen
Übermut = ylimielisyys
Unempfindlichkeit = piittaamattomuus
Ungereimtheit = sekavuus, säännöttömyys
Unsinnigkeit = mielettömyys
Verkehrtheit = häiriintyneisyys
Verrückung = järkkyyneisyys, mielipuolisuus
Verzuckung = hurmostila
Visionär = näkyjen näkijä
Wahnsinn = vainoharhaisuus
Wahnwitz = hulluus

päiväisten ja alhaisten tuntojensa avulla, se nimetään kuvitelmissa eläjäksi. Viitataan koronkiskurien ahdistamaan Aristeideeseen, Epiktetokseen vallonpitäjien keskellä, ja Jean-Jacques Rousseau'hon Sorbonnen tohtorien joukossa⁸. On kuin kuulisin korvissani äänekkään pilkanaurun ja sata ääntä huutamassa: ”Mitä *kuvitelmissa eläjiä*?”

Tämä kuvitelmissa elämisen kaksimerkityksinen ilmentyminen itsessään hyvien moraalisten havaintojen muodossa on *intomielisyyttä*, jota ilman ei maailmassa ole koskaan saatu aikaan suuria asioita. *Kiihkoilijoiden (näkyjen näkijöiden, hurmahenkien)* laita on aivan toinen. Tällainen on häiriintynyt ihminen, jolla on luuloteltu välitön ilmoitus ja suuri luottamus taivaanvaltoihin. Ei ole mitään ihmislunnonle vaarallisempaa harhaa kuin tämä. Mikäli tällaisen taipumuksen puhkeaminen on uutta, mikäli harhassa elävä ihminen on lahjakas ja suuret massat ovat alttiita ottamaan vastaan ja sisäistämään tämän kohotusaineksen, myös valtio saattaa ajoittain sietää hurmostiloja. Hurmahenkisyys vie innoittamansa ihmisen ääriajoille: Muhammedin se nosti valtaistuimelle, Juhana Leideniläisen se johti mestauslavalle⁹.

Jossain määrin voi lukea pään häiriintyneisyydeksi järkkyneen muistamiskyvyn, sikäli kuin se vaikuttaa kokemuskäsityksiin. Muistin järkkyminen nimittäin pettää piinaamansa ihmisparkaa harhaisella kuvitelmailla jos jonkinlaisista aiemmista olosuhteista, joita ei todellisuudessa ole koskaan ollut. Joku voi puhua omaisuuksista, joiden kuvittelee olleen hänen hallussaan, tai kuningaskunnasta, jonka luulee omistaneensa, muttei kuitenkaan ole nykytilanteen suhteen merkittävästi harhainen. Tällainen ihminen on muistiltaan järkkynyt. Iäkäs nurisija, joka uskoo vankkumattomasti maailman olleen paljon kunnollisempi ja ihmisten parempia hänen nuoruudessaan, on kuvitelmissa eläjä, mitä hänen muistiinsa tulee.

Tähän mennessä käsitellyt pään häiriöt eivät ota ymmärrystä valtaansa, tai ainakaan se ei ole niissä väistämätöntä. Virheellisyys koskee niissä oikeastaan vain käsityksiä, sillä vaikka häiriintynyttä havaintoa pidettäisiinkin totena, itse arvostelmat voivat olla aivan oikeita, jopa hyvin järkeviä. Ymmärryksen järkyttyä sitä vastoin ihminen tekee täysin häiriintyneitä arvostelmia kokemuksista, jotka parhaimmillaan voivat olla oikeita. Tämän sairauden ensimmäinen aste on *vainoharhaisuus*, joka kokemuksesta välittömästi johtuvissa arvostelmissa toimii yleisiä ymmärryksen sääntöjä vastaan.

Vainoharhainen havaitsee tai muistaa asiat yhtä totuudenmukaisesti kuin kuka tahansa terve ihminen, mutta hän yleensä tulkitsee toisten ihmisten käyttäytymistä sekavan harhaisesti ja kuvittelee voivansa päätellä siitä jos jonkinlaisia epäilyttäviä aikeita, jotka tosiasiaa eivät koskaan ole juolahtaneet näiden ihmisten mieleen. Häntä kuunnellessaan voisi kuvitella, että koko kaupunki on keskittynyt vain häneen. Ihmiset, jotka torilla keskenään puuhastellessaan sattuvat vilkaisemaan häntä, hyökkäävät häntä vastaan, yövartija huutaa pilkatakseen

häntä, eikä hän pian näe muuta kuin kaikkien salaliiton häntä vastaan.

Melankolinen ihminen, joka on vainoharhainen surullisissa tai sairaisissa luuloissaan, on raskasmielinen. On kuitenkin olemassa myös kaikenlaisia huvittavampia vainoharhan muotoja. Intohimoista rakastumista imartelevat tai raskauttavat monet kummalliset tulkinnat, jotka muistuttavat vainoharhaisuutta. Pöyhkeä on vainoharhainen päätellessään, että häntä pilkallisesti tuijottavat ihmiset ihailevat häntä.

Järkkyneen mielen korkeammassa tietokyvyssä seuraava aste on oikeastaan seonnut järki. Sikäli kuin se harhautuu säännöttömästi itsekkeisiin yksittäisarvostelmiin ohittaen yleiset käsitykset, sitä voidaan kutsua *hulluudeksi*. Tämän järkkyneisyyden korkeammassa asteissa loppuun palaneissa aivoissa parveilee kaikenlaisia täsmällisiä, ylihienostuneita oivalluksia: meren mielikuvtuksellinen pituus, profetioiden tulkinta ja ties mitä murturen mielen harkitsematonta sekasotkua.

Jos ihmisraukka ei osu oikeaan edes kokemusarvostelmissa, häntä voidaan kutsua *tolkuttomaksi*. Jos perustana on kuitenkin riittävästi oikeita kokemusarvostelmia, mutta hänen havaintonsa huumaantuu hänen ymmärryksensä tarjoamien lopputulosten uutuudesta ja määrästä niin, ettei hän kiinnitä huomiota kytkösten oikeellisuuteen, tästä versoo monesti varsin loistokas hulluuden vaikutelma, joka voi vallita ihmisessä yhdessä suuren nerokkuuden kanssa, mikäli hidas järki ei enää voi seurata kiihtynyttä älyä. Häiriintyneen pään tilaa, joka tekee ihmisen tunnottomaksi ulkoisille havainnoille, kutsutaan *mielettömyydeksi*. Mikäli tätä tilaa vallitsee kiihkeä viha, kyse on *vimmaisuudesta*. Epätoivo on toivottoman ohimenevää mielettömyyttä. Häiriintyneen kuohuvaa kiivautta kutsutaan *raivohulluudeksi*. Mielettömydessään raivohullu on *raivotautinen*.

Luonnontilassa ihminen ei juuri voi altistua houkka-
maisuuksille, ja narrimaisuudelle tuskin lainkaan. Hänen tarpeensa pitävät hänet jatkuvasti lähellä kokemusta ja antavat hänen terveelle ymmärrykselleen niin keveän työn, että ihminen tuskin huomaa tarvitsevansa ymmärrystä toimissaan. Hitaus antaa hänen karkeille ja vähäarvoisille tarpeilleen mitan, joka suo hänen tarvitsemalleen vähäiselle arvostelukyvylle voiman vallita niitä parhaiden ominaisuuksiensa mukaan. Mistä luonnollinen ihminen voisikaan saada ainesta narrimaisuuteen, kun ei piittaa muiden mielipiteistä eikä siis voi olla sen enempää turhamainen kuin pöyhkeä? Koska hänellä ei ole minkäänlaista käsitystä käyttökelvottomien etujen arvosta, hän on turvassa itaruuden kohtuuttomuudelta, ja koska älyllisellä näppäryydellä ei koskaan ole ollut sijaa hänen ajatuksissaan, hän on yhtä lailla suojassa tolkuttomuudelta.

Samoin mielen järkkyneisyydelle on vain harvoin sijaa tässä yksinkertaisuuden tilassa. Kun villi-ihmisen aivoja on kohdannut jokin onnettomuus, en osaa kuvitella, mistä hänelle voisi juontua harhakuvitelmia, jotka syrjäyttäisivät hänen jokapäiväiseen elämäänsä kuuluvat kokemukset. Kuinka hän voisi olla vainoharhainen, kun hänellä ei ole syytä ulottaa arvostelmiaan järin pit-

källe? Hulluus on taatusti siis täysin hänen ulottumattomissaan. Jos luonnollinen ihminen on päästään sairas, hän on joko heikkomielinen tai raivotautinen. Tämäkään ei liene yleistä, sillä yleensä hän on terve, koska on vapaa ja liikkuvainen.

Porvarillinen järjestys itsessään sisältää tuhon käymisainekset, jotka eivät välttämättä esiinny ilmeisinä, mutta kuitenkin tukevat ja vahvistavat tuotettua vahinkoa. Kun ymmärrys tavoittelee välttämättömyyksiä ja elämän yksinkertaisia tyydytyksiä, se on *tervettä ymmärrystä*. Sen sijaan tavoitellessaan keinotekoisia runsautta vaikkapa nautinnoista tai tieteistä se on *hienostunutta ymmärrystä*. Kansalaisen terve ymmärrys olisi luonnolliselle ihmiselle jo varsin hienostunutta, ja käsitteet, jotka tietyissä tilanteissa edellyttävät varsin hienostunutta ymmärrystä, eivät sovi enää sille, joka on ainakin näkemyksiltään lähempänä luonnon yksinkertaisuutta, ja mikäli he pyrkivät ylittämään tämän rajan, heistä tulee yleensä narreja.

Apotti Terrasson erottelee jossain mielenhäiriöiset niihin, jotka tekevät väärin käsitysten perusteella oikeita päätelmiä, ja niihin, jotka päätyvät todellisten kokemusten perustella täysin häiriintyneisiin lopputulemiin¹⁰. Tämä erottelu pätee myös siinä, mitä edellä on esitetty. Ensiksi mainituilla, eli kuvitelmissa eläjillä ja mielipuo-
lilla, ymmärrys ei varsinaisesti kärsi, vaan vahinko kohtaa sielun käsitteellistä kykyä, jota arvostelukyky sitten seuraa ja jonka mukaan se suuntii. Tällaiselle sairaalle voi hyvinkin esittää järkiperusteita; vaikka ne eivät riitä poistamaan hänen kärsimiään puutteellisuuksia, ne saattavat kuitenkin vaikuttaa lievittävästi.

Toisaalta jälkimmäisten, eli vainoharhaisten ja hullujen, ymmärrys on harhan vallassa, joten on turhaa järkeillä heidän kanssaan (sillä he eivät olisi harhaisia, jos kykenisivät omaksumaan jonkinlaisen järjellisen perustan). Järkeily tuottaa heille vain vahinkoa. Se syöttää heidän häiriintyneisiin päihinsä vain uutta ainetta sekavuuksien askartelulle; ristiriidan osoittaminen ei paranna vaan kiihdyttää heitä. On siis aivan välttämätöntä, että heidän kaltaisia kohdatessaan omaksuu kylmäpäisen ja hyväntahtoisen olemuksen, aivan kuin ei huomaisi, että hänen ymmärryksensä on puutteellinen.

Olen kutsunut tietokyvyn vammoja *pään sairauksiksi* samoin kuin tahdon turmeltuneisuutta kutsutaan *sydämen sairaudeksi*. Olen myös kiinnittänyt huomiota ainoastaan sairauksien ilmentymisiin mielenlaadussa haluamatta tähyillä niiden alkuperää, joka toki oikeastaan on ruumiillinen ja kuulemma vieläpä sijaitsee pääasiallisesti enemmän ruuansulatuksissa kuin aivoissa, kuten kuulemma esitetään suositun, nimellä *Der Arzt* yleisesti tunnetun viikkojulkaisun numeroissa 150, 151 ja 152¹¹.

Lisäksi en voi olla täysin vakuuttunut, että, kuten yleisesti uskotaan, mielen järkkyminen olisi seurausta pöyhkeydestä, rakastumisesta, liiasta mietiskelystä tai kuka tietää mistä muusta sielunvoimien väärinkäytöstä. Tällainen arvio antaa synn heittää sairaalle ivallisia syytöksiä hänen sairaudestaan; arvio on kovin rakkaudeton ja syyllistyy yleiseen ajatusvirheeseen, jossa syy ja seuraus

vaihtavat paikkoja keskenään. Kun kiinnitetään vähänkin huomiota annettuihin esimerkkeihin, vakuutetaan, että ensimmäisenä on elinperäinen ongelma – että alussa, sairauden itäessä huomaamattomasti, voidaan aavistaa kaksimerkityksinen häiriö, joka ei vielä anna ymmärtää ihmisen olevan järkkynyt, vaan ilmenee kummallisina rakkauden päänäpistoina, mahtailevana olemuksena tai hedelmättömänä syvämielteenä pohdiskeluna.

Ajan myötä sairaus puhkeaa esiin ja antaa aihetta ajatella, että synnä on sitä edeltävä mielentila. Olisi kuitenkin ennemminkin sanottava, että ihmisestä oli tullut pöyhkeä, koska hän oli jo jossain määrin järkkynyt, kuin että hänen ymmärryksensä järkkäsi, koska hän oli ollut niin pöyhkeä. Kunhan eivät ole perinnöllisiä, nämä surulliset vaivat antavat vielä toiveita parantumisesta, ja ennen kaikkea tuolloin on turvaututtava lääkärin apuun. Kunniani nimissä en silti haluaisi jättää pois laskuista filosofia, joka voisi määrätä ymmärrykselle oikean ruokavalion; tosin häneen voidaan tukeutua vain sillä ehdolla, että samoin kuin useimmista muista toimistaan, hän ei vaatisi tästäkään työstä maksua.

Tunnustuksena filosofille myöskään lääkäri ei eväisi häneltä tukeaan esimerkiksi, kun filosofi on tuloksetta etsinyt tärkeää keinoa narrin parantamiseksi. Esimerkiksi raivohulluuden tapauksessa lääkäri voisi nostaa esiin *oppineen raivopään*: eikö katarttinen välitys voimakkaissa annoksissa voisi lopultakin hillitä sairautta? Jonathan Swiftin huomion mukaan nimittäin huono runo on vain aivojen siivoamista ja sen myötä runoilija pääsee eroon monista mielen kosteusvahingoista. Miksi siis kelvoton pohdiskelukirjoitus ei toimisi samalla tavalla? Tässä tapauksessa olisi kuitenkin suositeltavaa ohjata luonto toiseen puhdistautumisen tapaan, jonka myötä vaivasta päästäisiin perusteellisesti ja rauhassa yhteisöä häiriköimättä.

Suomentanut Johan L. Pii

(alun perin: Versuch über die Krankheiten des Kopfes (1764). Teoksessa Kant, Immanuel, Werke. Vorläufige Schriften bis 1768. Bd. I. Toim. Wilhelm Weischedel. WBG, Darmstadt 2011, 887–901)

Suomentajan viitteet

- 1 Christophorus Clavius (1538–1612) oli matemaatikko ja aikansa arvostetuin astronomi, joka muun muassa täydensi ja muotoili nykyään käytetyn gregoriaanisen kalenterin. Saks. *Schulchrie*; *Schulchrie* on antiikin puheharjoitusten peruja oleva, erityisesti keskiaikaisen retoriikan opetukseen kuulunut harjoitustyö. Harjoituksessa otetaan aiheeksi jokin mietelause, ajatelmä tai esimerkiksi *Raamatun* kohta, jota sitten avataan ja käsitellään. Kristillisessä perinteessä saarnat on useimmiten edelleenkin laadittu tämän periaatteen mukaan.
- 2 Alcides on Herakleen syntymänimi.
- 3 Länsi-Kreikan Elikessä vaikuttanut Pyrrhon (n. 360 eaa. – n. 270 eaa.) tunnetaan yleensä ensimmäisenä skeptikko-filosofina. Hänen kerrotaan opettaneen, ettemme voi tietää riittävästi edes omasta tietämättömyydestämme. Tämä perusvire johdi hänet opettamaan kategorista irtisanoutumista maailman asioista, mikä moraaliselta kannalta muistuttaa

- 4 stoalaista *apatheiaa* tai epikurolaista *ataraxiaa*.
- 4 Kyneas on 300–200-luvulla eaa. vaikuttanut kyynikko-filosofi, Diogeneen oppilas ja Pyrrhonin opettaja.
- 5 Keisari Neron (37–66) kuolinlausahdus käännetään monesti: ”Minkä taiteilijan maailma minussa menettääkään!”
- 6 Ludvig Baron Holberg (1684–1754) oli valistushenkinen tanskalainen näytelmäkirjailija ja historioitsija.
- 7 Florentiini on suuri keltainen timantti, joka kuului muun muassa Medicien suvulle, Marie-Antoinetille ja Habsburgien hallitsijasuvulle.
- 8 Aristeides (530–468 eaa.) oli oikeamielisyydestään kuuluisa Ateenalainen sotapäällikkö ja valtiomies, joka joidenkin kertomusten mukaan potkaistiin pihalle poliiksesta hänen vastustettuaan Themistokleen laivavarustelupoliitikkaa konservatismiin nimissä. Persialaistien seuraukset köyhdyttivät hänet siinä määrin, että hän kuoli rahattomana. Epikretos (n. 55–135) oli kreikkalaissyntyinen, Roomassa vaikuttanut vapautettu orja ja

- 9 stoalaisfilosofi, jonka idealistinen elämä turmeltuneessa kaupungissa ei kuulu olleen järin helppoa. Ajatuksiltaan yle-vähähenkisen kiiltokuva-Rousseaun tosin myös kerrotaan olleen vihoviimeinen, vastuuton elostelija.
- 9 Juhana Leideniläinen eli Jan van Leiden tai Jan Beuckelszoon (1509–1536) oli profeetta, joka pani Münsterin kaupungissa toimeen radikaaleja sosialistis-vyisiä yhteisöuudistuksia, kunnes päätyi piispan mestauttamaksi.
- 10 Jean Terrasson (1670–1750) oli filosofian ja latinan professori Pariisin Collège Royalissa. Oletettavasti Terrasson tekee Kantin mainitsemän luokittelun postuumisti julkaistussa teoksessaan *La Philosophie applicable à tous les objets de l'esprit et de la raison, ouvrage en réflexions détachées* (1754).
- 11 *Der Arzt* on Saksalaisen lääkärin ja psykologin, Johann August Unzerin, toimittama lääketieteellis-psykiatrinen viikkolehti, joka ilmestyi 1759–1764 myös kirjamuodossa kahtenatoista niteenä.